

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Розглянуто роль податку на доходи фізичних осіб у процесі формування дохідної частини місцевих бюджетів та досліджено його питому вагу в сфері надходжень до зведеного бюджету України та деяких зарубіжних країн. Обґрунтовано заходи оптимізації процесу адміністрування податку на доходи фізичних осіб та формування особистої податкової культури громадян. Акцентовано увагу на визначенні напрямків покращення ситуації та факторів, які суттєво впливають на надходження податків до місцевих бюджетів. Запропоновано напрями покращення якості адміністрування податку на доходи фізичних осіб у сучасних умовах.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, місцеві бюджети, органи місцевого самоврядування, декларування доходів, сплата податку, міжбюджетні трансферти.

Доходи місцевих бюджетів є фінансовою основою економічного, соціального та культурного розвитку регіонів. Від правильності формування дохідної частини місцевих бюджетів залежить своєчасність та якість надання бюджетних послуг та багато в чому – рівень життя населення.

Однією з найбільш важливих цілей органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на місцях є досягнення фінансової самостійності місцевих бюджетів, оскільки без належного фінансового ресурсу неможливо говорити про перспективи якісного задоволення потреб населення в наданні медичних, освітніх, культурних, адміністративних та інших послуг членам територіальних громад.

Згідно з Бюджетним кодексом України, доходи бюджетів місцевого самоврядування складаються з двох груп: власних доходів (податкових, неподаткових та від операцій з капіталом) та міжбюджетних трансфертів (дотацій, субвенцій).

Найбільш вагомими джерелами власних надходжень місцевих бюджетів є податок на доходи фізичних осіб та плата за землю. Проте останнім часом простежується стійка тенденція до зростання питомої ваги міжбюджетних трансфертів, а особливо – дотації вирівнювання в дохідній частині місцевих бюджетів, оскільки збільшення обсягу необхідних бюджетних коштів на виконання соціальних ініціатив Уряду та Президента перевищує темпи зростання власних доходів місцевих бюджетів та навіть темпи економічного зростання регіонів, що потребує передачі все більшого обсягу фінансових ресурсів з державного бюджету до місцевих бюджетів та призводить до зниження рівня фінансової самостійності територіальних громад.

Враховуючи зазначені тенденції формування фінансової бази бюджетів місцевого самоврядування, *особливої уваги потребує* вирішення проблеми підвищення ефективності адміністрування власних доходів місцевих бюджетів та розширення їх переліку.

Проблематика місцевого оподаткування займає важливе місце в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Значним у вирішення теоретичних і практичних

аспектів цієї проблеми є внесок таких провідних українських науковців, як І. В. Алексєєва [1], В. Л. Андрущенко [2, 3], З. С. Варналія [4], О. Д. Василика [5], В. П. Вишневецького [6], О. Д. Данілова [3], А. Й. Іванського [7], А. І. Крисоватого [8, 9], О. П. Кириленко [10], І. О. Луніної [11], В. М. Мельника [2], П. В. Мельника [4], А. О. Нікітішина [12], В. М. Опаріна [13], А. М. Соколовської [14], Л. Л. Тарангул [4], В. М. Федосова [13] та ін. Як показують результати проведеного дослідження, питання впливу якості адміністрування податку на доходи фізичних осіб як основного дохідного джерела місцевих бюджетів на формування фінансової незалежності бюджетів місцевого самоврядування на поточний момент ще *недостатньо досліджене* і потребує додаткового опрацювання.

Мета роботи полягає в: обґрунтуванні теоретичних та практичних підходів до визначення напрямів підвищення якості адміністрування податку на доходи фізичних осіб; вивченні та виявленні основних проблем, що постають під час формування доходів бюджету; дослідженні впливу соціально-економічних процесів на форми, принципи і методи мобілізації доходів бюджету та використання бюджетних ресурсів.

Формування дохідної частини бюджету є важливим видом діяльності будь-якої держави. Податки стають не тільки головним джерелом формування дохідної частини державного бюджету, а й важливим каталізатором радикальних змін, виконуючи роль фінансового регулятора економічного розвитку.

Зазначимо, що лише упродовж останніх чотирьох років питома вага міжбюджетних трансфертів у дохідній частині місцевих бюджетів зросла з 47,2% в 2009 р. до 52,6% в 2012 р., що свідчить про фактично повну залежність органів місцевого самоврядування від дій центральних органів влади в галузі фінансової політики та навіть про "ручне керування" місцевими бюджетами з боку центру.

Згідно з розділом III Бюджетного кодексу України, власні доходи місцевих бюджетів розподіляються на ті, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, й ті, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Доходи місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, мають забезпечувати фінансування делегованих державою соціально важливих повноважень (у галузі державного управління, медичного обслуговування, освіти, культури), а доходи, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, – на фінансування власних повноважень, які мають забезпечувати економічний розвиток регіонів.

Основним джерелом доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, є податок на доходи фізичних осіб, тобто саме його надходження поряд з дотаціями вирівнювання спрямовуються на фінансування захищених статей видатків місцевих бюджетів, зокрема на оплату праці працівників бюджетних установ з нарахуваннями, придбання медикаментів, забезпечення продуктами харчування, оплату комунальних послуг та енергоносіїв.

На сьогодні податок на доходи фізичних осіб є в податкових системах майже усіх країн світу. Його вважають дуже дієвою формою взаємовідносин між державою та її громадянами і резидентами, яка здійснюється на основі примусового обов'язкового вилучення частини їх доходу для створення централізованого грошового фонду держави для виконання її функцій. Рівень оподаткування доходів фізичних осіб безпосередньо впливає на фінансові ресурси кожного громадянина, особливо тих, які отримують основні доходи у вигляді заробітної плати.

При цьому, дивлячись на обов'язковість сплати податків до бюджету, слід відзначити, що в суспільствах різних країн по-різному трактується сутність категорії "податок": у США під податком розуміється "такса", в Німеччині – це підтримка, яку громадяни надають державі; у Великобританії – обов'язок перед державою; у Франції – обов'язкова плата [12]. Проте в Україні податок розуміється як лише примусове стягнення доходів громадян до бюджету.

На основі проведеного аналізу виявлено, що питома вага податку на доходи фізичних осіб у власних доходах місцевих бюджетів упродовж останніх років є доволі високою, проте вона має стійку тенденцію до зниження. Так, у 2012 р. її частка становила 60,7% і знизилася порівняно з показником 2009 р., коли вона становила 66,6%, на 5,9 відсоткового пункту.

У доходах зведеного бюджету України питома вага надходжень податку на доходи фізичних осіб є вкрай мізерною і склала в минулому році лише 13,9%. Вона так само має стійку тенденцію до зниження: у 2009 р. частка податку на доходи фізичних осіб в доходах зведеного бюджету становила 16,3%, в 2010 році – 16,2 відсотка, а в 2011 році – 13,6 відсотка.

Водночас у розвинутих країнах світу ситуація відрізняється кардинально. Загалом у розвинутому суспільстві податок на доходи фізичних осіб посідає головне місце, оскільки прямо пов'язаний з ефективністю використання основної продуктивної сили – людини, проте свій високий статус він може здобути лише в тому випадку, коли при цьому він буде максимально враховувати принцип платоспроможності платників [15].

Так частка надходжень податку на доходи громадян у доходах зведеного бюджету США становить приблизно 60%, Великобританії, Швейцарії, Швеції – 40%, у країнах ЄС – в середньому 30%.

Необхідно зазначити, що за кордоном питанню підвищення ефективності оподаткування доходів громадян приділяється надзвичайна увага, а реформи, що проводяться у сфері оподаткування доходів громадян за кордоном, включають розширення об'єкта оподаткування при зниженні податкових ставок і прогресії при побудові їхньої шкали. Ця тенденція обумовлюється, з одного боку, необхідністю підвищення трудової активності населення й забезпечення більш справедливого оподаткування фіскальних суб'єктів, які володіють різними рівнями доходів, а з іншого – посиленням боротьби з ухиленням від сплати податків [13].

Сучасне закордонне податкове законодавство прагне використати для вирахування податку на доходи фізичних осіб прогресивні процентні ставки, які є вираженою у відсотках часткою податку щодо оподатковуваного об'єкта, що зростає в міру збільшення розміру доходу платника податку. Ці ставки найбільш повно демонструють один з найважливіших постулатів податкового права – принцип справедливого оподаткування.

Аналогічні тенденції намітилися і в українському податковому законодавстві з введенням підвищеної ставки оподаткування місячного обсягу доходів громадян, який перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати (ст. 167 Податкового кодексу України). Проте ці зрушення не можна порівняти з практиками, що застосовуються в розвинених країнах, де найбільш висока ставка оподаткування перевищує 50%.

Оскільки податкові системи розвинених країн зорієнтовані на оподаткування доходів громадян, і ця тенденція має незворотній характер, очевидним для України є посилення уваги до такого виду оподаткування і головним моментом, на що вказує закордонний

досвід, має бути стягнення податків із тієї частки доходів платників, які залишаються після забезпечення основних життєвих потреб працівника та його сім'ї. У цьому контексті має бути переглянутий неоподатковуваний мінімум доходів громадян, який сьогодні не відповідає потребам громадян, як і прожитковий мінімум загалом [7].

Важливим кроком у модернізації системи адміністрування податку на доходи фізичних осіб є зміна системи розрахунку бази оподаткування.

Податкову базу належить розраховувати шляхом зменшення обсягу отриманих доходів на обсяг видатків, які здійснено з метою одержання доходів. Крім того, на нашу думку, слід докорінно змінити систему податкових вирахувань. Маніпулювання податковими вирахуваннями на сьогодні є тим інструментом, який буде сприяти реалізації соціальної функції податку на доходи фізичних осіб, оскільки на початкових етапах реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб різке підвищення ставок оподаткування неможливе. Таким чином, можна ефективно задіяти регулюючу функцію податку.

Однак найбільш пильної уваги для підвищення якості адміністрування податку на доходи фізичних осіб потребує питання декларування доходів громадянами.

Варто зазначити, що в країнах з розвиненою економікою рівень якості адміністрування податку на доходи фізичних осіб високий, що не можна порівняти з українськими реаліями. За кордоном суму податку, як правило, розраховують безпосередньо податкові органи, які мають доступ до усіх необхідних даних (Швеція, Данія) [3].

В Україні податкові органи так само мають доступ до даних про усі офіційні доходи громадян, проте подання декларацій та розрахунок суми податку на доходи фізичних осіб, яка належить до сплати, знаходиться у сфері відповідальності платників.

Крім того, незважаючи на практично повний доступ до інформації про доходи громадян, податковими органами не створена інтегрована база даних щодо усіх доходів, які одержані фізичними особами. Тому доцільним вбачається організація створення інтегрованої бази даних за кожним платником податків з можливістю доступу податкових органів до інформації, що фіксується іншими органами центральної влади та місцевого самоврядування. Це дасть змогу податковим органам самостійно розраховувати суму податку на доходи кожної фізичної особи та контролювати своєчасність і повноту її сплати з максимальною ефективністю.

На поточний момент Міністерство доходів і зборів України має технічні можливості приймати декларації від усіх громадян України, але необхідно вирішити проблему мотивації громадян щодо декларування своїх доходів.

У листопаді 2012 р. голова тоді ще діючої Державної податкової служби А. Клименко зазначив, що з технологічної точки зору податкові органи потенційно готові обробляти та якісно аналізувати податкові декларації громадян, відпрацьовано процес електронного декларування з юридичними особами, створено на базі Державної податкової служби загальнонаціональну мережу сервісних центрів, яка відповідає найкращим світовим стандартам і готова до роботи з населенням на відповідному якісному рівні [16].

Ми пропонуємо максимально спростити процедуру декларування доходів громадян шляхом впровадження електронних декларацій і без особистого контакту платників з працівниками податкових органів.

Для забезпечення якісного процесу декларування доходів громадянами усього вищезазначеного замало. Необхідно відпрацювати процедуру власне декларування

доходів таким чином, щоб громадяни витрачали мінімум часу на сам процес декларування, та опрацювати на законодавчому рівні проблему мотивації громадян до декларування своїх доходів, передбачивши методи як репресивного, так і стимулюючого характеру [14].

Багато уваги з боку податкових органів за кордоном приділяється рівню стягнення податку на доходи фізичних осіб, для підвищення якого встановлюються високі штрафи за неповну або несвоєчасну сплату, та застосовується стимулювання у вигляді сплати відсотків на зайво сплачену упродовж року суму податку (Данія). Аналогічну практику доцільно застосувати і в Україні.

У суспільній культурі має закріпитися соціальна відповідальність щодо сплати податків громадянами та вкрай негативне ставлення до осіб, які ухиляються від їх сплати. Несплата податків має вважатися тяжким кримінальним злочином.

Отже, серед заходів щодо оптимізації процесу стягнення податку на доходи фізичних осіб та формування особистої податкової культури громадян у контексті фіскальної політики вважаємо за доцільне запропонувати введення найжорсткішої системи штрафів за нелегальне працевлаштування, мінімізацію та виплату заробітної плати “у конвертах” як для роботодавців, так і працівників. Серед таких способів впливу визначаються раптові перевірки підприємств та нищівні штрафи. При відсутності помітного результату від вищеперерахованих заходів можна ввести радикальну міру – кримінальну відповідальність.

З метою дотримання принципу соціальної справедливості пропонуємо зобов'язати усіх громадян декларувати свої доходи, оскільки на сьогодні, згідно з Податковим кодексом України та Законом України “Про державну службу”, лише державні службовці зобов'язані щорічно декларувати свої доходи.

Обов'язкове декларування доходів потрібно впроваджувати без поспіху – таку масштабну реформу належить втілювати в життя поетапно, упродовж кількох років, поступово збільшуючи категорії осіб, доходи яких належить декларувати.

Додатково має сенс організувати проведення безкоштовних семінарів, інформування через Internet та поштою платників про правила і особливості сплати податку на доходи фізичних осіб.

Зазначимо, що загальнообов'язкове декларування доходів громадян є доволі поширеною світовою практикою, яку швидкими темпами впроваджують все більше країн як інструмент податкового контролю реальних доходів населення та боротьби з тіньовою економікою. Зокрема, загальнообов'язкове декларування доходів запроваджене в США, Німеччині, Франції, Італії, Швеції, Фінляндії, Данії, Швейцарії, Австралії, Новій Зеландії, Сінгапурі та Чилі. У Чехії новий етап впровадження зазначеної реформи стартував з 01.01.2013 р. В 2013 р. також було заплановано розпочати реформу декларування доходів громадян в Казахстані, проте реалізацію цього наміру відклали до 2015 р.

Особливої уваги зазначене питання набуває на фоні того факту, що лише за підрахунками Уряду питома вага “тіньового сегменту” економіки України становить понад 40%, а за підрахунками деяких експертів її частка навіть перевищує 60% ВВП [4].

Крім того, доволі проблемним є той факт, що, згідно з Податковим кодексом України, податок на доходи фізичних осіб сплачується підприємствами за найманих працівників. Світова практика показує, що в більшості випадків громадяни власноруч сплачують податок на свої доходи, що дає змогу їм більш чітко визначати, який обсяг свого доходу вони віддають до бюджету, і відповідно загострює несприйняття фактів

неефективного використання бюджетних коштів. Більш чітке розуміння свого вкладу до бюджету стимулювало б відповідальність громадян за обсяг бюджетних послуг, який вони споживають, та спонукало до активних дій у напрямку контролю за витрачанням коштів місцевих бюджетів [17].

Отже, нагальним є прийняття світової практики щодо сплати податку на доходи фізичних осіб особисто громадянами, що вимагатиме електронного декларування своїх доходів.

Іншим негативним аспектом сучасної практики стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні є те, що він надходить за місцем реєстрації суб'єкта господарювання – працедавця або його відокремленого підрозділу (філії), а не за місцем реєстрації чи проживання громадянина. Проте населення одержує переважну більшість соціальних (бюджетних) послуг саме за місцем свого проживання.

Таким чином, порушується принцип еквівалентності обсягів сплати податків і обсягів одержання суспільних благ, сформований ще в моделі Тібу, за якою кожен член територіальної громади має сплатити обсяг послуг, який йому надають органи влади зазначеної спільноти.

Загалом, за висновками Тібу, умовою надання оптимального обсягу суспільних благ і послуг є конкуренція територіальних громад, що виникає в процесі міграції, а отже, і вибору жителями громад, які пропонують їм суспільні блага й послуги за найкращими, на їх думку, співвідношеннями сплачених податків (ціни) і результату (видів та обсягів суспільних благ і послуг)[18].

Результатом такого “голосування ногами” є формування територіальних громад (клубів споживачів місцевих суспільних благ і послуг), що можуть надати оптимальний набір суспільних благ і послуг, який задовольнить їх потреби. Якщо кожна територіальна громада має сама покривати витрати на надання місцевих суспільних благ і послуг, то індивіди будуть зацікавлені вибирати громаду (“проголосувати ногами”), у межах якої надаються суспільні блага й послуги, які відповідають їх уподобанням, оскільки при цьому з'являється можливість розділити свої витрати з іншими індивідами, котрі мають аналогічні уподобання, тобто створити так званий “клуб за інтересами”.

Ще одним негативним аспектом у системі стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні є відсутність права органів місцевого самоврядування самостійно визначати ставки зазначеного податку або впливати на її значення та неможливість встановлення додаткової муніципальної ставки податку на доходи фізичних осіб, як це організовано в економічно розвинених країнах світу [9].

Регулювання ставки податку на доходи фізичних осіб на місцевому рівні надало б змогу органам місцевого самоврядування спрямовувати свої дії на залучення до місцевих бюджетів такого обсягу коштів, який необхідний для виконання усіх соціальних зобов'язань для забезпечення сталого економічного розвитку територій, в тому числі на інноваційній основі, залучення населення на свою територію та врахування його потреб при формуванні місцевих бюджетів [10].

Будь-які заходи з оптимізації процесу адміністрування податку на доходи фізичних осіб не будуть мати сенсу без внесення змін до Бюджетного кодексу України, оскільки, згідно зі ст. 73 Бюджетного кодексу України та постановою Кабінету Міністрів України від 24.03.2004 № 367 “Про затвердження Порядку надання та погашення безвідсоткових середньострокових позичок місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування”, у випадку невиконання планових показників надходжень доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу

міжбюджетних трансфертів, місцевим бюджетам надається безвідсоткова позичка на суму недовиконання.

У випадку перевиконання планових показників зазначених дохідних джерел місцевих бюджетів обсяг перевиконання вилучається на погашення наданих за рахунок єдиного казначейського рахунка середньострокових позичок.

Крім того, при розрахунку планових показників доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 08.12.2010 № 1149 "Деякі питання розподілу міжбюджетних трансфертів", більша частина (60–100%) розрахункового обсягу доходів, який перевищує потребу у видатках, має бути передана до дохідної частини державного бюджету. У разі недостатності розрахункового обсягу доходів, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, на фінансування відповідних статей видатків, нестача доходів місцевих бюджетів компенсується за рахунок перерахування їм з державного бюджету дотацій вирівнювання.

Чинний порядок розрахунку і мобілізації доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, фактично позбавляє податкові органи та органи місцевої влади стимулів не лише до збільшення надходжень податку на доходи фізичних осіб, але й до виконання затверджених планових показників, оскільки при нестачі коштів необхідний ресурс буде в будь-якому разі компенсований за рахунок доходів державного бюджету, а у випадку зростання надходжень податку на доходи фізичних осіб проти рівня досягнутого в попередні роки чи перевиконання затверджених планових показників, у переважній кількості випадків його додаткові надходження практично повністю будуть вилучені до дохідної частини державного бюджету [1].

За умови існування такого порядку розрахунку обсягів міжбюджетних трансфертів та акумулювання фінансового ресурсу в дохідній частині місцевих бюджетів місцеві органи влади фактично повністю залежать від дій центральних органів влади та позбавлені стимулів до поліпшення якості адміністрування податку на доходи фізичних осіб.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що фактично чинний механізм стягнення податку на доходи фізичних осіб як основного джерела надходжень до місцевих бюджетів не надає органам місцевої влади важелів впливу на формування ресурсного потенціалу регіонів в обсягах, що мають забезпечити фінансову самостійність бюджетів місцевого самоврядування, їх соціально-економічний розвиток, надання населенню якісних і своєчасних місцевих соціальних послуг.

Найбільш ефективними заходами з покращення рівня стягнення податку на доходи фізичних осіб мають бути такі:

- запровадження загальнообов'язкового декларування доходів громадянами;
- сплата податку за місцем реєстрації (проживання) власне громадянами, а не суб'єктами господарювання – працедавцями за своєю юридичною адресою;
- надання на законодавчому рівні права органа місцевого самоврядування самостійно визначати ставки податку на своїй території.

Крім того, необхідно внести зміни до порядку розрахунку і компенсації нестачі доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, у частині відмови від практики вилучення коштів місцевих бюджетів до дохідної частини державного бюджету.

Отже, вищенаведені дані показують, що рівень надходжень податку на доходи

фізичних осіб залежить від кількості офіційно працевлаштованих громадян на певній території; важливо, щоб основна група населення отримувала заробітну плату на рівні середньому і вищому, оскільки мінімальна заробітна плата або заборгованість з її виплати спричиняє значний дефіцит місцевих бюджетів, основна група соціально-культурних видатків здійснюється з місцевих бюджетів, а це свідчить, що за рахунок перерозподілу цей податок повертається цим громадянам у вигляді суспільних благ.

Література

1. Алексєєв І. В. Бюджетна система : навч. посіб. / І. В. Алексєєв, Н. Б. Ярошевич, А. М. Чушак-Голобородько. – К. : Пресс, 2007. – 376 с.
2. Андрущенко В. Л. Податкові важелі та стимули розвитку господарських систем (теоретичні засади та практика використання) / В. Л. Андрущенко, В. М. Мельник – Ірпінь : Національний університет державної податкової служби України, 2006. – 210 с.
3. Андрущенко В. Л. Податкові системи зарубіжних країн : навч. посіб. / В. Л. Андрущенко, О. Д. Данілов. – К., 2004. – 300 с.
4. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : моногр. / П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналій та ін. ; за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2008. – 675 с.
5. Василик О. Д. Державні фінанси України : підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк / Мін. освіти і науки України, НУ ім. Т.Г. Шевченка. – К. : Вид-во ЦНП, 2003. – 606 с.
6. Вишневський В. П. Уход от уплаты налогов: теория и практика : моногр. / В. П. Вишневський, А. С. Веткин. – НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2003. – 228 с.
7. Іванський А. Й. Перспективи розвитку оподаткування доходів фізичних осіб в Україні з урахуванням європейського досвіду / А. Й. Іванський // Наше право. – 2011. – № 1 (Ч. 2). – С. 81–87.
8. Стратегічні орієнтири формування і реалізації фіскальної політики України : моногр. / Під ред. А. І. Крисоватого. – Тернопіль : Вектор, 2012. – 356 с.
9. Сучасні тенденції розвитку європейського оподаткування та новітня парадигма податкової політики в Україні : моногр. / С. І. Юрій, А. І. Крисоватий, Т. В. Кошук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 292 с.
10. Кириленко О. П. Теорія і практика бюджетних інвестицій : моногр. / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 288 с.
11. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин : моногр. / І. О. Луніна. – К. : Наукова думка, 2006. – 432 с.
12. Нікітішин А. О. Використання іноземного досвіду при оподаткуванні доходів фізичних осіб / А. О. Нікітішин // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С. 80–83.
13. Федосов В. М. Інституційна фінансова інфраструктура України: сучасний стан та проблеми розвитку / Федосов В. М., Опарін В. М., Львовчкін С. В. // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 3–21.
14. Соколовська А. М. До питання про податкову реформу в Україні / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 55–61.

15. Райнова Л. Б. Система оподаткування доходів фізичних осіб та її особливості / Л. Б. Райнова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 11. – С. 132–137.
16. Інформаційно-статистичні дані Міністерства доходів і зборів України – [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт дані Міністерства доходів і зборів України: [сайт]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/>
17. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України : [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17&p=1295854999965159>.
18. Tiebout C. A. *Pure Theory of Local Expenditure* / C. A. Tiebout // *Journal of Political Economy*. – 1956. – Vol. 64. – P. 416–424.

Редакція отримала матеріал 24 вересня 2013 р.